

RELAȚIILE BISERICEȘTI ROMÂNNO-SÂRBE ÎN PERIOADA 1919-1929

Vasile Rămneanțu

Împărțirea Banatului între România și Regatul Sârbo – Croato - Sloven conform tratatului de pace de la Paris, a pus în discuție statutul Bisericii ortodoxe române din Banatul iugoslav și, respectiv al Bisericii ortodoxe sârbe care activa în partea românească a ținutului. Concomitent, autoritățile guvernamentale și bisericești de la București erau interesate și de situația Bisericii Ortodoxe Române din Macedonia iugoslavă.

Acest aspect al relațiilor româno-sârbe a fost destul de puțin abordat de către istoriografia română și de cea sârbă de-a lungul timpului. Amintim contribuțiile istoricului român Ioan Lupaș, precum și cele ale istoricului sârb Gligor Popi¹.

Studiul de față își propune să reanalizeze problema relațiilor bisericești româno-sârbe din perioada interbelică în urma cercetării unui fond arhivistic prea puțin cunoscut până astăzi, aflat în arhiva Ministerului de Externe al României și care aduce elemente noi în înțelegerea acestor relații.

În privința Banatului iugoslav, sfârșitul primului război mondial i-a găsit pe românii de aici sub jurisdicția bisericească a eparhiilor de Caransebeș și de Arad. Parohiile ortodoxe române din Banatul de nord-vest (Torontal) aparțineau Episcopiei Aradului (în total șapte localități cuprinse în cadrul unui protopopiat cu reședința la Sutjeska), iar celelalte parohii făceau parte din eparhia Caransebeșului (două protopopiate cu sediile la Vrșac și Banatsko Novo Selo)².

Biserica Ortodoxă Română din Banatul sârbesc se confrunta imediat după război, cu o situație dificilă datorată în special exproprierii averilor bisericești în baza reformei agrare, a desființării școlilor confesionale și naționalizării edificiilor școlare care se găseau în posesia comunelor bisericești. Totodată, preoților români li s-a interzis dreptul de a preda religia în școlile primare³.

Toate aceste măsuri luate de autoritățile sârbe au determinat un număr mare de preoți români din acea parte a Banatului să se refugieze în România. Astfel, Theodor Emandi, reprezentantul diplomatic al României în Regatul Sârbo-Croato-Sloven, evidențiază că dacă în ajunul primului război mondial își desfășurau activitatea în ținutul devenit sârbesc 63 de preoți români, în 1925 mai rămăseseră doar 38. Autoritățile sârbe arătau că această evoluție se datora scăderii numărului populației române din Banatul sârbesc, argument pe care diplomatul român îl considera nereserios⁴.

În ceea ce privește Biserica Ortodoxă Sârbă din Banatul românesc, Consiliul Dirigent, prin adresa nr.18344 din 20 aprilie 1920, a subliniat că va respecta autonomia și toate celelalte drepturi ale acesteia, acordându-i întregul său sprijin moral și material în vederea unei funcționări normale. Consiliul Dirigent își exprima convingerea că și românii din Banatul sârbesc vor beneficia de aceleași drepturi⁵.

O situație complexă întâlnim și în Macedonia iugoslavă, unde populația aromână beneficia de biserici proprii încă din timpul ocupației turcești (datorită legislației turcești, statul român a sprijinit material biserica de aici prin intermediul unor particulari români). Acest statut s-a menținut și după ce provincia a fost alipită la Serbia până în 1915 când ea a fost ocupată de către trupele bulgare⁶. După 1918, lucrurile s-au schimbat radical, autoritățile sârbești afirmând că populația aromână nu mai putea beneficia de drepturile dinainte de război deoarece România nu a respectat tratatul încheiat în 1913 cu Serbia. Belgradul mai sublinia și faptul că toate înțelegerile încheiate înainte de 1914 erau înlocuite prin noile tratate adoptate la Conferința Păcii de la Paris⁷.

În vederea normalizării situației Bisericii Ortodoxe Române din Iugoslavia, între București și Belgrad s-a desfășurat o intensă activitate diplomatică în întreaga perioadă interbelică. Totodată, Legația română din Belgrad a sesizat, în repetate rânduri, comportamentul abuziv al autorităților sârbești față de preoții români ce își desfășurau activitatea în Iugoslavia. Astfel este relatat cazul unui preot repartizat de către episcopul de Caransebeș în localitatea Deliblato și care a fost expulzat de către autoritățile sârbești sub acuzația de amestec în politica internă a Regatului Sârbo-Croato-Sloven. Raportul preciza că acest pretext era folosit de către autorități pentru toți intelectualii români care își făceau datoria de a apăra interesele conaționalilor lor. Trebuie arătat totuși faptul că în urma intervenției Bucureștiului ordinul de expulzare al preotului amintit a fost revocat⁸.

La 20 ianuarie 1920, Theodor Emandi îl informa pe ministrul de externe român, Take Ionescu, că refugiații ruși aflați pe teritoriul Regatului Sârbo-Croato-Sloven (în special preoți) căutau să se infiltreze în satele românești de aici. Aceștia se bucurau de sprijinul autorităților sârbe și urmăreau să fie desemnați ca preoți în locul celor români care, din cauza persecuțiilor, au părăsit regatul⁹.

În privința Macedoniei sârbești, raportul Legației române de la Belgrad din 6 noiembrie 1920 relatează că preotul sârb din Bitolije pretindea să îi fie prezentat bugetul bisericii române din oraș, iar serviciul religios să nu înceapă fără acordul său. În urma intervenției șefului Legației române din Belgrad, comportamentul acestuia a devenit mai moderat¹⁰. Totuși, situația nu s-a schimbat în ansamblu: un alt raport diplomatic redactat la sfârșitul aceluiași an sublinia că în Macedonia sârbească își desfășura activitatea, la acea dată, doar biserica din Bitolije. Se mai preciza faptul că autoritățile sârbești erau ferm hotărâte ca atât în Macedonia, cât și în Banatul sârbesc, să se procedeze la o sistematică și riguroasă deznaționalizare a românilor. În fața acestui pericol, era necesară realizarea unei protecții efective din partea statului român, în special în domeniul bisericesc¹¹.

Situația precară a Bisericii Ortodoxe Române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven s-a aflat și în atenția sinodului eparhial al Diecezei Ortodoxe a Caransebeșului. Acesta, întrunit în 1920 invita consistoriul diecezan să se adreseze guvernului român pentru a interveni la Belgrad în vederea asigurării unei funcționări normale a activității bisericii ortodoxe române din regatul vecin, în temeiul reciprocității. În același timp, forul bisericesc amintit mai sus acuza guvernul că a săvârșit o mare greșeală atunci când a acceptat refugiarea în România a preoților români din Regatul Sârbo-Croato-Sloven¹². Referindu-se la aceeași problemă, Ministerul Cultelor, într-o adresă trimisă Ministerului Afacerilor Străine, preciza că sârbii trebuiau să respecte drepturile românilor din Banatul sârbesc de a se organiza într-un vicariat autonom, respectiv a unei episcopii române, care să depindă de Biserica Ortodoxă Sârbă numai în problemele spirituale¹³.

Poziția părții sârbe în privința Bisericii Ortodoxe Române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven, a fost exprimată de către primul ministru sârb N. Pašić la 23 mai 1921, când acesta a răspuns la o interpelare a Parlamentului de la Belgrad. Liderul sârb a condamnat România că nu a transpus în practică prevederile tratatului de la București în momentul când Serbia a fost atacată, Bucureștiul declarând că războiul început este mondial și nu balcanic. Pašić a relatat în continuare cazul unui preot care a declarat că este supus român și care a deschis biserica în care odinioară se oficiau slujbe religioase românești. Preotul a fost împiedicat de către autoritățile sârbești să activeze nu pentru că slujea în limba română, ci doar pentru că era supus român. În cazul în care românii ar accepta ca preoți supuși sârbi să officieze în România, Belgradul ar acorda același drept preoților supuși români. Arătând că dacă comunele românești din sudul Dunării s-ar fi adresat guvernului sârb în vederea redeschiderii bisericilor lor, ar fi primit această aprobare, Pašić propunea drept soluție în vederea rezolvării problemei bisericești principiul reciprocității. În încheierea discursului său, cunoscutul om politic sârb a subliniat dorința Belgradului de a întreține relații prietenești cu România¹⁴. Analizând intervenția lui Pašić din Parlamentul sârb, reprezentantul român din capitala Regatului Sârbo-Croato-Sloven, Theodor Emandi, sublinia necesitatea ca autoritățile române să-i ceară acestuia aplicarea principiului reciprocității, deoarece sârbii născuți în Serbia, și care erau supuși ai Regatului Sârbo-Croato-Sloven, funcționau în acel moment ca preoți în Banatul românesc¹⁵.

Pentru stingerea acestui conflict, la 7 iunie 1921, s-a ajuns la o primă înțelegere între cele două părți. Astfel, N. Pašić și Take Ionescu au hotărât constituirea a două delegații care urmau să rezolve problema bisericească pe baza principiului reciprocității. Convorbirile referitoare la aceste chestiuni au fost purtate în temeiul Protocolului suplimentar nr.3, ce a fost anexat la Tratatul de alianță dintre cele două state încheiat la 7 iunie 1921¹⁶. S-a stabilit cu acest prilej, ca problema bisericilor românești din Macedonia să fie luată în discuție după realizarea unei convenții bisericești privind Banatul¹⁷.

În perioada care a urmat încheierii acestui acord, Ministerul de Externe de la București a intervenit la Belgrad pentru soluționarea chestiunii. Un astfel de

demers a fost realizat de către șeful diplomației românești, I.G. Duca în întrevederea pe care a avut-o cu omologul său sârb Ninčić cu prilejul conferinței de la Lausanne (1922) , cei doi pronunțându-se pentru rezolvarea grabnică a problemei bisericești. Au mai avut loc de asemenea o serie de întâlniri între Th. Emandi și Ninčić¹⁸. La 15 mai 1922, într-un raport către Duca, Emandi arăta că pentru rezolvarea acestei probleme, Bucureștiul trebuia să profite de căsătoria regelui Alexandru cu prințesa Mărioara¹⁹.

În vederea pregătirii primei conferințe a comisiei mixte de la Belgrad (oct. 1922), consistoriul mitropolitan de la Sibiu a elaborat un material privitor la organizarea Bisericii Ortodoxe Române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven (9 sept.1922). Se preciza cu această ocazie că biserica și credincioșii ei din Regatul Sârbo-Croato-Sloven trebuiau să rămână în legături canonice cu eparhiile la care au aparținut înainte de statornicirea noilor frontiere, fiind organizați după legea bisericească cuprinsă în statutul organic al Bisericii Ortodoxe Române, iar după rezolvarea problemei organizării celor două biserici, era necesar să se treacă la soluționarea celorlalte chestiuni pendinte: a mănăstirilor, precum și a fundației Trandafil²⁰.

În vederea încheierii convenției școlar-bisericești, s-a întrunit la Belgrad, în octombrie 1922, comisia mixtă româno-sârbă. Încă de la început pozițiile celor două părți au fost diferite: reprezentanții sârbi au arătat că în cadrul Regatului Sârbo-Croato-Sloven exista doar o singură biserică, cea ortodoxă sârbă. În aceste condiții Belgradul admitea ca Biserica Ortodoxă Română să-și desfășoare activitatea sub jurisdicția unui episcop sârb. Statul sârb urma să garanteze libertatea limbii liturgice românești. În privința candidaților de preoți români, aceștia urmau să fie instruiți într-o secție română de pe lângă unul din seminariile sârbești, având un program de pregătire mixt²¹.

În același timp, delegații sârbi au declarat că guvernul lor era dispus să renunțe la Episcopia Ortodoxă Sârbă de la Timișoara, mulțumindu-se cu un tratament de reciprocitate pentru Biserica Ortodoxă Sârbă din Banatul românesc.

Delegații români au arătat în cursul negocierilor că Biserica Ortodoxă Română este o biserică națională, care avea un drept istoric în Banat, ea existând în provincie înainte de venirea sârbilor, iar tratatele de pace de la Paris asigurau tuturor dreptul de a se organiza. Totodată, s-a subliniat faptul că guvernul român a recunoscut autonomia Bisericii Ortodoxe Sârbe din România, acordându-i-se sprijin moral și material. Totuși, datorită intransigenței delegației sârbe negocierile au fost întrerupte²².

Referindu-se la aceste tratative, șeful delegației române N. Petrescu-Comnen arăta că ele au eșuat atât datorită împotrivirii lui Pašić, dar și a Bisericii Ortodoxe Sârbe, care nu era de acord ca pe teritoriul Regatului Sârbo-Croato-Sloven, să funcționeze o Biserică Ortodoxă Română autonomă. În acest sens, episcopul Letić arăta că într-un stat nu pot exista două biserici ortodoxe²³.

În ciuda eșecului conferinței de la sfârșitul anului 1922, demersurile întreprinse de partea română în vederea reglementării chestiunii bisericești au conti-

nuat și în cursul anului 1923. Totodată, Bucureștiul evidenția că din punct de vedere cultural și spiritual situația românilor aflați pe teritoriul statului vecin nu s-a îmbunătățit deloc. Astfel, în Macedonia biserica română funcționa doar în Bitolije, dar în condiții foarte dificile, autoritățile sârbești impunând preotului de aici să verse toate fondurile la casa Mitropoliei Ortodoxe Sârbe, să întocmească actele de botez, cununie și deces, precum și registrele administrative în limba sârbă, să officieze slujbele religioase doar în condițiile în care era asistat de preotul sârb²⁴.

Cu prilejul conferinței Miciei Înțelegeri de la Sinaia (oct. 1923), ministrul de externe român I. G. Duca, atrăgea atenția omologului său sârb Ninčić, asupra situației religioase a aromânilor din Macedonia, solicitând îmbunătățirea acesteia²⁵.

La 19 noiembrie 1923 s-a deschis la Timișoara o nouă rundă de negocieri între cele două părți în vederea soluționării problemelor școlare și bisericești. Deoarece, cu acest prilej, părțile au stabilit să analizeze doar problema școlară, situația religioasă nu a mai fost abordată²⁶.

În aceste condiții, ministrul român de externe l-a delegat în ianuarie 1924 pe șeful Legației române de la Belgrad să continue tratativele cu factorii decizionali sârbi în vederea soluționării problemelor bisericești existente între cele două state²⁷. Având acest mandat, Th. Emandi s-a întâlnit cu ministrul sârb al cultelor, Janič, propunându-i încheierea unei convenții bisericești, pe bază de reciprocitate, dar a respins cererea părții sârbești ca binecuvântarea pentru consacrarea preoților să fie dată de episcopul eparhial pentru fiecare preot în parte²⁸. În aprilie 1924, diplomatul român a avut o întrevedere cu ministrul cultelor la acea dată, Trifunović, care a fost de acord că nu s-a realizat nici un progres în rezolvarea chestiunii bisericești, acuzându-l pentru aceasta pe Pašić²⁹. În cadrul convorbirilor pe care Th. Emandi le-a avut cu ministrul de externe sârb Ninčić, acesta și-a exprimat protestul față de acuzațiile aduse guvernului sârb de către unii membrii ai Senatului României cu privire la situația Bisericii Ortodoxe Române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven.

Totodată, șeful diplomației sârbe a evidențiat că în zona Clisurii Dunării, 11 localități, cu populație majoritară sârbă, nu dispuneau de biserici proprii³⁰. La rândul său, diplomatul român a arătat că în Macedonia lăcașurile românești de cult, respectate de turci, nu funcționau sub administrație sârbă, iar, pe de altă parte, salarizarea preoților sârbi din Banatul românesc era suportată de statul român, lucru pe care Belgradul nu-l realiza pentru preoții români ce își desfășurau activitatea în Banatul sârbesc.

Analizând situația din Clisura Dunării evocată de Ninčić, Departamentul Cultelor și Instrucției Publice din România arăta că în cele 11 localități problema bisericilor era rezolvată, numirile de preoți fiind efectuate de către vicariatul sârb din Timișoara fără amestecul statului român. Existența bisericilor sârbești pe Clisură, se arată în continuarea raportului, a fost confirmată și de Vicariatul

Ortodox Sârb din Timișoara prin adresa nr.298 din 26 aprilie 1924, ce a fost adresată Ministerului Cultelor. În plus, statul român plătea salariile acestor preoți, deși mulți dintre ei nu posedau calificarea necesară, fiind simpli călugări veniți din Bosnia³¹.

Într-un memoriu trimis Ministerului de Externe român, Th. Emandi sublinia că problema bisericească din Banatul sârbesc trebuia să fie rezolvată concomitent cu soluționarea problemelor românilor din Timoc și Moravia. Analizând posibilitatea realizării acestor deziderate, diplomatul român sublinia că toate grupările politice din Regatul Sârbo-Croato-Sloven, erau solidare în privința politicii externe, radicalii fiind ‘cei mai anti-români’. Politicienii sârbi credeau că România nu va reacționa hotărât pentru rezolvarea chestiunii bisericești din cauza instabilității ei interne și externe. Pentru soluționarea situației din Macedonia, șeful Legației române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven își propunea să întreprindă demersurile necesare pe lângă autoritățile sârbești în scopul deschiderii a încă trei biserici românești în provincie (Krușevo, Ohrid, Skoplje), precizând că acestea erau fie proprietatea statului român, fie a comunității aromâne respective. Datorită situației externe dificile în care se afla la acea dată Regatul Sârbo-Croato-Sloven (raporturi reci cu Italia, relații tensionate cu Grecia datorate denunțării convenției de alianță), România trebuia să intervină energic pe lângă guvernul acestuia pentru a fi soluționată problema Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc. Se solicita trimiterea unei note în care să se arate că guvernul român nu va mai tolera situația culturală și spirituală în care se găseau românii din Iugoslavia și va recurge la instituirea unui regim de reciprocitate față de sârbii din România. Despre acest demers diplomatic urma să fie înștiințată și Praga. Alte variante propuse cu acest prilej erau suspendarea imediată a salariilor, precum și a tuturor celorlalte avantaje de care se bucurau preoții sârbi din Banatul românesc; înștiințarea Societății Națiunilor, în urma unei temeinice pregătiri documentare despre situația românilor din Regatul Sârbo-Croato-Sloven; amânarea viitoarei întruniri a Micii Înțelegeri, arătându-se că România dorește mai întâi executarea angajamentelor în vigoare³².

Situația în care se afla Biserica Ortodoxă Română din Banatul sârbesc a fost analizată de către dr. Petre Ionescu, bun cunoscător a problemelor bisericești (ca și a celei școlare de altfel) într-un memoriu pe care l-a adresat lui I. G. Duca. Cu acest prilej el s-a referit la confiscările de pământ efectuate după război de către autoritățile sârbești în detrimentul Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc (860 de jugăre aparținând Episcopiei Caransebeșului la care s-a adăugat pământul aflat în posesia inventarului Fundației Trandafil)³³.

O nouă încercare de a se ajunge la o înțelegere în problema bisericească a avut loc în iunie 1925, cu prilejul vizitei la Belgrad a lui Filodor, dar nici de această dată nu s-a ajuns la nici un rezultat, demnitarul român nereușind să obțină din partea Belgradului decât promisiunea verbală că proiectul legii confesiunilor odată votat în Parlament să nu fie aplicat în cazul românilor din Banatul sârbesc. Dar,

de fapt, legea a fost adoptată în Parlament și astfel se interzicea autonomia Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav³⁴. În iunie 1926, Vasile Goldiș, titularul Ministerului Cultelor și Artelor la acea dată, a transmis ministrului de externe român Matileneu, un memoriu care să fie discutat cu reprezentanții sârbi la viitoarea reuniune a Micii Înțelegeri și în care erau prezentate propunerile sale pentru rezolvarea problemei bisericești: încheierea unei convenții care să mențină măcar starea de fapt și situația de drept pe care au avut-o bisericile românești din Regatul Sârbo-Croato-Sloven imediat după 1918..

În fruntea Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc urma să fie instalat un arhiereu vicar, supus Episcopiei de Caransebeș.³⁵

Au continuat și contactele diplomatice. În anul 1926, reprezentantul român la Belgrad, Th. Emandi a purtat o serie de negocieri cu factorii de decizie sârbi (în special cu ministrul de externe Ninčić și cu cel al cultelor Trifunović), pentru soluționarea problemei bisericești³⁶. Diferendul a fost abordat și de către cei doi miniștrii de externe cu prilejul conferinței Micii Înțelegeri de la Bled (17-19 iunie 1926), hotărându-se continuarea tratativelor pentru stabilirea regimului bisericesc pe baza *statu-quo* - ului existent în 1918 și al Protocolului anexat la Convenția defensivă din 1921³⁷. După întreprinderea pe care a avut-o în august 1926 cu Ninčić, Th. Emandi informa Bucureștiul că șeful diplomației sârbești avea intenția să întârzie rezolvarea problemei bisericești, demnitarul sârb arătând că românii greșeau datorită insistențelor pentru rezolvarea acestei chestiuni, deoarece toate minoritățile aflate pe teritoriul Regatului Sârbo-Croato-Sloven urmau să solicite aceleași avantaje. Totuși, Ninčić a subliniat că Belgradul nu-și va înrăutăți relațiile cu România datorită acestor divergențe, concluzionând că "dacă țineți așa de mult, vom face cum ne cereți"³⁸. Punctul de vedere sârb, în privința viitorului relațiilor între cele două state vecine, era împărtășit și de către Th. Emandi, care arăta că problemele aflate în discuție nu trebuiau să pună în cumpănă alianța româno-sârbă³⁹. El solicita totodată episcopiiilor din Caransebeș și din Arad să întreprindă toate eforturile pentru completarea urgentă a locurilor vacante de preoți din parohiile existente în Banatul sârbesc. În acest sens, trebuia luată ca exemplu activitatea episcopului sârb de la Timișoara, care califica în posturile vacante de preoți, seminariști, sau chiar călugări⁴⁰.

La rândul ei, situația din Macedonia a fost abordată și de către Consiliul Consultativ de pe lângă Ministerul Afacerilor Străine din România, care, în ședința sa din 4 mai 1926, arăta că în favoarea acordării drepturilor religioase ale aromânilor din provincie, autoritățile de la București puteau invoca dispozițiile articolului 9 din Tratatul minorităților.

Înainte de conferința de la Timișoara, preconizată să aibă loc la sfârșitul anului 1926, a fost elaborat un document care conținea punctul de vedere al Mitropoliei Sibiului cu privire la problemele cu care se confrunta Biserica Ortodoxă Română din Regatul Sârbo-Croato-Sloven, și care a fost înaintat ministrului de externe român. Luându-se în discuție regimul bisericesc din Banatul

sârbesc, Mitropolia Ardealului se pronunța pentru menținerea stării de fapt existente, comunele bisericești urmând a fi mai departe încorporate în cadrul eparhiilor lor din România. Dacă în temeiul reciprocității ar fi pusă în discuție problema întemeierii unui episcopat sau vicariat pentru toți românii din Regatul Sârbo-Croato-Sloven, această instituție trebuia să obțină toate garanțiile legale în scopul păstrării tradiționalului său caracter național ortodox român. Se cerea în continuare dreptul de oficiere a sevicului religios în limba română, care urma să fie utilizată și în toate afacerile interne ale bisericii.

În privința proceselor de despărțire ierarhică din localitățile cu populație mixtă, precum și în cele inițiate de forurile competente ale Bisericii Ortodoxe Române, se solicita rezolvarea acestora de către o comisie de arbitraj. Clerului român trebuia să i se asigure dreptul de a catehiza, precum și acela de a preda religia în limba română atât în școlile populare, cât și în cele medii și secundare. Formarea preoților români avea să fie realizată de către Biserica Ortodoxă Română din Banatul sârbesc prin garantarea dreptului acesteia de a întemeia seminarii sau școli teologice. Totodată, pe baza principiului reciprocității și în anumite condiții, clericii români din Banatul sârbesc puteau să urmeze cursurile instituțiilor teologice din cadrul Mitropoliei Ardealului.

Era necesară de asemenea protejarea legală a averilor și fundațiilor Bisericii ortodoxe române din Banatul sârbesc în aceleași condiții cu cele ale Bisericii ortodoxe sârbe sau ale altor confesiuni. Edificiile școlilor care erau în proprietatea Bisericii Ortodoxe Române și care au fost rechiziționate de către statul vecin urmau să fie restituite fără amânare sau, conform legilor, Bisericii Ortodoxe Române trebuia să i se acorde despăgubirile cuvenite. Se solicita ca funcționarea școlilor confesionale sau particulare ale Bisericii Ortodoxe Române să fie asigurată pe temeiul reciprocității, statul garantând și acordând ajutorul material corespunzător în vederea susținerii unei școli normale la Vrșac. Pentru soluționarea definitivă a procesului mănăstirilor se cerea constituirea, de comun acord, a unui tribunal de arbitraj.

Mitropolia Ardealului evidenția că este timpul să se facă dreptate în privința Fundației "Trandafil". În consecință Biserica Ortodoxă Română era dispusă, pentru a facilita administrarea fundației, la separarea, respectiv la lichidarea cotei părți ce-i revenea. În ceea ce privește Fundația Bălănescu, guvernul sârbo-croato-sloven trebuia să o recunoască ca persoană juridică, administrarea ei revenind Mitropoliei Sibiului.

În încheiere se cerea restituirea drepturilor Episcopiei Caransebeșului din Banatul sârbesc și despăgubirea daunelor cauzate de punerea sub sechestru a domeniului acesteia⁴¹.

Tot pentru pregătirea conferinței de la Timișoara, a avut loc, la Ministerul de Externe român, două consfătuiri preliminare. În cadrul primei întruniri (30 noiembrie 1926), șeful diplomației române Mitilineu a propus ca principiul reciprocității să se afle la baza viitoarelor convorbiri româno-sârbe, iar Vasile

Goldiș a ridicat problema prezenței episcopiiilor străine pe teritoriul României. S-a stabilit că activitatea unor episcopii străine ar putea avea consecințe negative asupra intereselor naționale românești.

La 7 decembrie 1926, în cadrul celei de-a doua ședințe, mitropolitul Ardealului, Nicolaie Bălan, a subliniat că ar fi necesar ca Biserica Ortodoxă Română să aibă autoritate și peste granița Banatului sârbesc. Ideea a fost combătută de către V. Goldiș, Th. Emandi și patriarhul Miron Cristea, care au arătat în intervențiile lor că s-ar crea astfel un precedent periculos prin faptul că și maghiarii, rușii, bulgarii, polonezii vor putea solicita constituirea de episcopii proprii pe teritoriul românesc⁴². S-a precizat de asemenea că suveranitatea statului român nu admitea ca autoritățile unui stat străin să aibă jurisdicție directă asupra cetățenilor Regatului României. Din această cauză nu se puteau acorda sărbilor din România avantaje mai numeroase decât cele asigurate pentru celelalte minorități, iar în consecință nici românii din Banatul iugoslav nu puteau beneficia de drepturi mai mari decât cele acordate de București sărbilor din România⁴³.

În toiu pregătirii conferinței de la Timișoara, la 3 decembrie 1926, Th. Emandi a fost chemat la Ministerul Afacerilor Străine iugoslav unde a fost informat că Belgradul era împotriva stabilirii printr-o convenție internațională a privilegiilor unei minorități contrară Tratatului minorităților. I s-a mai precizat că în numele prieteniei față de România, sârbii erau dispuși să mențină, în problema bisericească, situația existentă la acea dată.

Diplomatul român a protestat energic, arătând că revendicările românești erau prevăzute în Tratatul de Alianță din 1921, iar România nu va mai putea tolera nerespectarea acestuia. În urma protestului, partea sârbă a renunțat la această poziție⁴⁴. Dar, din cauza crizei guvernamentale din Regatul Sârbo-Croato-Sloven, conferința de la Timișoara, prevăzută să înceapă la 7 decembrie 1926, a fost amânată⁴⁵.

Totuși, anul 1926 a adus soluționarea divergențelor ce au existat între cele două părți privind Fundația “Bălănescu”. Datorită intervențiilor ministrului de externe român Mitilineu pe lângă omologul său sârb Ninčić, în octombrie 1926, protopopul Vrșac-ului, Traian Oprea, a preluat această fundație⁴⁶.

În urma schimbărilor de guvern survenite la Belgrad, noul ministru de externe sârb Perić, i-a propus șefului Legației române ca problemele bisericești să fie negociate pe cale diplomatică⁴⁷.

Miniștrii români V. Goldiș și I. Petrovici considerau însă că era absolut necesar a se stabili în scris, printr-o convenție bine chibzuită și cu stipulații precise, modul de garantare reciprocă a drepturilor. În viziunea celor doi demnitari români tratatul cu privire la minorități încheiat la sfârșitul primului război mondial nu conținea decât generalități, neprezentând nici o soluție pentru rezolvarea unor probleme speciale. Fără încheierea unei convenții bisericești, România nu se putea adresa Belgradului în cazul neacordării drepturilor legitime ale minorității române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven, ci doar Societății Națiunilor, situație care ar putea crea numeroase conflicte internaționale⁴⁸.

Pentru ameliorarea situației Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc, în martie 1927, patriarhul Miron Cristea propunea ministrului de externe român înființarea unui vicariat român în provincie, având în frunte un om energic și priceput care “să îngrijească pe frații de acolo, cel puțin în măsura, cum îngrijește vicarul sârb din țara noastră pe ai săi”⁴⁹.

În aceeași lună, partea sârbă venea cu o nouă soluție în vederea rezolvării chestiunilor pendinte: astfel, într-o întrevedere cu Th. Emandi, Perić arăta că ar prefera să nu se mai încheie o convenție, care ar atrage atenția celorlalte minorități, ci doar un act între cele două guverne. Diplomatul român a evidențiat că nu vedea nici o piedică în realizarea acestei propuneri, dar a subliniat necesitatea includerii unei note care să arate că actul respectiv este încheiat în vederea executării procesului-verbal din cadrul Tratatului de alianță din 1921⁵⁰. Potrivit Ministerului Afacerilor Străine român, propunerea sârbă reprezenta un nou mod de a amâna rezolvarea chestiunii bisericești. Prelungirea situației existente, se sublinia în continuarea raportului întocmit cu acest prilej, era în favoarea sârbilor, care se bucurau în România de toate drepturile în privința bisericii⁵¹.

Tratativele dintre cele două părți au fost reluate în 1927, datorită demersului întreprins de către ministrul de externe român Mitilineu, care a precizat că în cazul în care negocierile nu vor fi reluate, partea română va trimite la Vrșac un episcop vicar român⁵². În aceste condiții cu prilejul conferinței Miciei Înțelegeri de la Iachymov (15-17 mai 1927) cei doi miniștrii de externe s-au pronunțat pentru reluarea tratatelor și soluționarea problemei bisericești⁵³.

A urmat întrevederea dintre ministrul de externe sârb Marinković și Th. Emandi, în cadrul căreia s-a stabilit ca negocierile să fie purtate pe cale diplomatică, având drept bază proiectul din 1923 de la Timișoara. Potrivit diplomatului român, punerea în discuție a diferendelor privind mănăstirile și fundațiile ar complica convorbirile ce urmau să aibă loc⁵⁴.

La 2 iunie 1927 au început tratativele dintre cele două delegații în vederea rezolvării problemei bisericești. Delegația română a cerut ca Biserica Ortodoxă Română din Banatul sârbesc să fie condusă de către un vicar sau episcop, care să nu fie membru al sinodului Bisericii Ortodoxe Sârbe, dar să aibă dreptul de a hirotonisi preoți, revendicare respinsă de sârbi, care nu admiteau decât prezența unui vicar care să nu fie însă arhiereu și care să nu aibă dreptul de hirotonisire. Această calitate avea să o dețină episcopul sârb din zonă, căruia vicarul român îi era total subordonat.

În urma convorbirilor, șeful Legației române din capitala Regatului Sârbo-Croato-Sloven, întreba Bucureștiul dacă era de acord cu formula propusă de sârbi, în acest caz fiind necesar să se obțină cât mai multe garanții cu privire la hirotonisirea preoților români, precum și la o subordonare cât mai mică față de Biserica Ortodoxă Sârbă.

O altă variantă propusă de Th. Emandi era hirotonisirea preoților români din Banatul sârbesc în România, de către episcopul Caransebeșului⁵⁵.

În răspunsul său Ministerul Cultelor și Artelor din România solicita să se depună “toate insistențele” pentru ca sârbii să accepte alegerea unui arhiereu român care să aibe dreptul de a hirotonisi preoți. Doar în cazul unui refuz definitiv din partea sârbă, reprezentanții români urmau să propună hirotonisirea preoților de către episcopul Caransebeșului, aplicându-se în acest caz principiul reciprocității. De asemenea nu se admitea ca preoții români să fie hirotonisiți de către reprezentanții Bisericii Sârbe⁵⁶.

Pentru rezolvarea problemei bisericești, reprezentantul român de la Belgrad, Th. Emandi, a dus și o campanie persuasivă pe lângă ministrul prevederilor sociale din guvernul sârbo-croato-sloven, Miavić, care era de origine român (născut în Timoc) și pe lângă ministrul ceh de la Belgrad, bun prieten al primului ministru sârb⁵⁷. Totodată Emandi propunea ca episcopul sârb din Timișoara să devină membru al sinodului Bisericii Ortodoxe Române de la București, fără reciprocitate, iar Biserica Ortodoxă Română să aibă episcop român în Banatul sârbesc⁵⁸.

Privitor la negocierile de la Belgrad, sinodul Bisericii Ortodoxe Române a adoptat un punct de vedere foarte clar, respectiv că problema bisericească să fie soluționată pe temeiul deplinei reciprocități⁵⁹.

Totuși, tratativele au fost întrerupte datorită campaniei electorale din Iugoslavia. În această situație Marinković, în timpul unei convorbiri cu șeful Legației române din Belgrad, a propus reglementarea problemei bisericești prin realizarea unui schimb de note diplomatice, imediat executorii. Th. Emandi nu a refuzat această soluție, dar a arătat că preferă semnarea unei convenții prin care s-ar putea introduce clauza execuției imediate. Potrivit diplomatului român, în urma acestei întrevederi cu Marinković a reieșit faptul că acesta din urmă nu era favorabil încheierii unei convenții⁶⁰.

Cele două delegații nu au reușit să ajungă la un numitor comun privind chestiunile bisericești, astfel încât conferința s-a încheiat printr-un eșec în această direcție.

Negocierile au continuat și după august 1927, cele două părți venind cu o serie de propuneri în vederea încheierii convenției bisericești.

Astfel la 3 noiembrie 1927, consistoriul Mitropoliei Ardealului, reafirma necesitatea menținerii stării de fapt existente în privința organizării Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc. În eventualitatea înființării unui episcopat sau vicariat român în provincia amintită mai sus, trebuia ca această instituție să obțină toate garanțiile legale pentru a putea păstra tradiționalul său caracter național ortodox român. Totodată se solicita ca printr-un articol special să se prevadă ca limba română să fie folosită în toate “funcțiunile liturgice” și în toate afacerile interne bisericești. În încheiere, consistoriul Mitropoliei Ardealului și-a exprimat convingerea că situația românilor din Banatul sârbesc ar fi fost mai bună dacă autoritățile de la București ar fi putut menține școlile confesionale românești⁶¹.

Belgradul s-a pronunțat în această perioadă pentru acordarea unei largi autonomii Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe, soluție respinsă de partea română. Reprezentanții români au cerut o jurisdicție eparhială pe baza *statu-quo*-ului, adică menținerea dependenței ierarhice față de episcopul român din Caransebeș, în timp ce Biserica Ortodoxă Sârbă din România să depindă ierarhic de episcopul sârb din Kikinda. Se mai prevedea și crearea unui organ ierarhic superior sub dependența episcopului român și a celui sârb, având în frunte un vicar episcop rezidând în România, respectiv în Regatul Sârbo-Croato-Sloven⁶².

În timpul tratativelor sârbii au subliniat că dreptul canonic se opune la existența în statul lor a două biserici ortodoxe, arătând că proiectul românesc le asigura acestora o organizare autonomă cu o autoritate ierarhică ce nu exista la acea dată, pe când statutul bisericii sârbești din România nu se îmbunătățea cu nimic⁶³.

Acest punct de vedere a fost susținut de partea sârbă și în cursul anului 1929 (lărgirea autonomiei Bisericii Ortodoxe Române din Iugoslavia cu condiția ca aceasta să fie supusă autorității superioare și jurisdicției Bisericii Ortodoxe Sârbe).

Având drept bază principiul reciprocității, reprezentanții români se pronunțau în continuare pentru dependența ierarhică a Bisericii Ortodoxe Române din Iugoslavia față de Episcopia Caransebeșului⁶⁴.

Această cerere a fost aprobată și de către subcomisia cultelor în ședința din 31 ianuarie 1929⁶⁵. În eventualitatea în care sârbii pretindeau respectarea dreptului istoric al Episcopatului Ortodox Sârb din Timișoara, în frunte cu un episcop, comisia sugera să se ceară, pe baza reciprocității, înființarea unui episcopat român la Vrșac, având în frunte un episcop care să fie membru de drept al sinodului național din România, urmând ca episcopul sârb din Timișoara să fie membru al sinodului bisericii naționale din Iugoslavia. A fost propusă și o altă variantă: românii din Banatul iugoslav să dețină dreptul de a-și alege consistoriul și de a-și organiza un sinod eparhial în conformitate cu dispozițiile statutului și regulamentului ce era în vigoare pentru Biserica Ortodoxă Română din Transilvania până în 1918. Cele două biserici urmau să se afle sub autoritatea a câte unui episcop, iar în problemele spirituale, dogmatice, disciplinare, episcopul român de la Vrșac să depindă de sinodul de la Belgrad, în timp ce omologul său sârb din Timișoara de sinodul român⁶⁶.

La ședința din 5 februarie 1929 subcomisia culturală a luat în discuție alte două probleme controversate: cea a averilor Bisericii Ortodoxe Române din Iugoslavia, precum și cea a despărțirii ierarhice. S-a subliniat că sesiile bisericești trebuiau exceptate de la expropriere, iar în privința despărțirii ierarhice, aceasta urma să fie încheiată conform convenției din 1872. În condițiile în care comisia de împăciuire (numită de ambele guverne și care era compusă din câte doi delegați de fiecare parte ce își alegeau de comun acord un președinte) nu reușea să-și îndeplinească misiunea, cazul respectiv trebuia judecat de tribunalul local⁶⁷.

La 18 aprilie 1929 partea sârbă a evidențiat că tratativele pentru lărgirea competenței Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc putea să aibă loc pe următoarele baze: acordarea unei largi autonomii Bisericii Ortodoxe Române cu condiția ca aceasta să fie supusă autorității superioare și jurisdicției Bisericii Ortodoxe Sârbe, pe principiul reciprocității. Totodată, Biserica Ortodoxă Română urma să stea cel puțin într-o dependență ierarhică “de episcopul locului” în problemele dogmatice și spirituale. Delegația română a arătat cu acest prilej punctul său de vedere: Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav să depindă de Episcopia Caransebeșului, susținând totodată dreptul ei da a-și perfecționa organizarea existentă, de a crea un organ de conducere pentru românii ortodocși de aici în frunte cu un președinte, vicar episcopal care să fie supus episcopului de Caransebeș, pe temeiul reciprocității⁶⁸.

Direcția Cultelor Minoritare din cadrul Ministerului Cultelor din România, luând în discuție problema bisericească, arăta că cea mai potrivită soluție era cea a unui episcop independent de ierarhia sârbă, care să aibă putere jurisdicțională proprie. La rândul său patriarhul Bisericii Ortodoxe Române propunea la sfârșitul deceniului trei numirea unui vicar arhieru care să nu fie supus în probleme spirituale și disciplinare episcopului sârb din Vrșac, ci sinodului din Belgrad, urmând ca în chestiunile administrative și culturale să rămână cu totul independent de ierarhia sârbă. Conducătorul Bisericii Ortodoxe Române sublinia că tratatul minorităților acorda dreptul fiecărei minorități de a se organiza liber sub raportul credinței și al cultului. El se mai pronunța pentru trimiterea cât mai grabnică a unui episcop în Banatul sârbesc, deoarece preoțimea română de acolo era dezbinată⁶⁹.

În concluzie, situația Bisericii Ortodoxe Române ce își desfășura activitatea pe teritoriul Regatului Sârbo-Croato-Sloven s-a înrăutățit după 1918 (expulzări de preoți, confiscarea averii bisericești, nerecunoașterea drepturilor de care au beneficiat bisericile românești din Macedonia sârbească până atunci, etc.). În același timp autoritățile românești au acordat o serie de drepturi Bisericii Ortodoxe Sârbe aflată pe teritoriul Banatului românesc.

Pentru reglementarea statutului Bisericii Ortodoxe Române din Iugoslavia, oficialitățile celor două state au purtat tratative în întreaga perioadă interbelică. O primă hotărâre a fost luată în 1921, când Take Ionescu și Nikola Pašić au stabilit ca statutul de funcționare a Bisericii Ortodoxe Române din Banatul sârbesc, respectiv al Bisericii Ortodoxe Sârbe din Banatul românesc să aibă la bază principiul reciprocității. Situația Bisericii Ortodoxe Române din Macedonia urma să fie luată în discuție după încheierea convenției bisericești din Banat.

Negocierile au fost însă deosebit de dificile din cauza soluțiilor diferite propuse de către cele două delegații. Astfel, partea română s-a pronunțat pentru păstrarea de către Biserica Ortodoxă Română din Banatul sârbesc a legăturilor sale canonice cu eparhiile de care a aparținut până atunci. Patriarhul României, Miron Cristea, avea în vedere și numirea la Vrșac a unui vicar-arhieru care să

depindă în problemele spirituale și disciplinare de sinodul de la Belgrad, dar în schimb să poată decide singur în chestiunile administrative sau culturale. Totodată el trebuia să dețină dreptul de a hirotonisi preoții români.

Ideea propusă de către mitropolitul Ardealului Nicolaie Bălan ca Biserica Ortodoxă Română să-și extindă autoritatea în Banatul sârbesc a fost combătută de personalități laice și eclesiastice (Vasile Goldiș, Miron Cristea) care au subliniat că o astfel de variantă ar fi periculoasă pentru România, deoarece și alte biserici străine ar putea solicita să activeze independent pe teritoriul românesc.

În privința Macedoniei, Bucureștiul dorea transpunerea în practică a prevederilor tratatului din 1913 (considerat caduc de către sârbi), sau a tratatului minorităților (demersurile urmând a fi făcute de către aromânii din provincie).

Belgradul s-a pronunțat pentru acordarea unei largi autonomii Bisericii Ortodoxe Române, dar sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe, garantând și libertatea limbii liturgice românești. Totodată, autoritățile sârbești au propus încheierea doar a unui act între cele două guverne care să reglementeze chestiunea bisericească și nu a unei convenții (partea română s-a pronunțat pentru o convenție cu termeni foarte preciși).

Trebuie să menționăm faptul că, pentru rezolvarea problemei bisericești cele două guverne doreau să folosească căi amiabile, în conformitate cu tratatul de prietenie româno-sârbo-croato-sloven încheiat în 1921.

Tratativele au continuat cu intensitate și în deceniul al patrulea al secolului nostru, cele două părți venind cu noi propuneri, unele deosebit de interesante.

NOTE

1 Gligor Popi, *Românii din Banatul iugoslav (1918-1941)*, Timișoara, Editura de Vest, 1996; Idem, *Rumuni u jugosloveskom Banatu izmedu dva rata (1918-1941)*, Novi Sad, 1976, Ioan Lupaș, *Istoria românilor*, Sibiu, 1944.

2 Gligor Popi, op. cit., p. 180.

3 *Ibidem*, p.180-181.

4 Arhiva Ministerului de Externe, *Dosare speciale, fond 71*, vol.71, f. 44.

5 *Ibidem*, vol.69, f. 249.

6 *Ibidem, fond Iugoslavia*, vol 37, f. 57.

7 *Ibidem, Dosare speciale, fond 71*, vol. 68, f. 50.

8 *Ibidem*, vol. 70, f. 12.

9 *Ibidem*, vol. 49, f. 24.

10 *Ibidem*, vol. 68, f.50.

11 *Ibidem*, f.48-40.

12 *Ibidem*, vol. 69, f. 249.

13 *Ibidem*, vol. 68, f. 71-72.

14 *Ibidem*, f. 231.

15 *Ibidem*, f. 232.

16 Gligor Popi, op. cit. , p. 135.

17 Arhiva Ministerului de Externe, *Dosare speciale, fond 71*, vol. 69, f. 5.

- 18 *Ibidem*, vol. 69, f. 1.
- 19 *Ibidem*, vol. 68, f. 328.
- 20 *Ibidem*, f. 408.
- 21 *Ibidem*, vol. 69, f. 616.
- 22 *Ibidem*, f. 617.
- 23 *Ibidem*, vol. 76, f. 17.
- 24 *Ibidem*.
- 25 *Ibidem*, vol. 69, f. 499.
- 26 *Ibidem*, vol 68, f. 361.
- 27 *Ibidem*, Vol.69, f. 319.
- 28 *Ibidem*, f. 424.
- 29 *Nădejdea*, 25 aprilie 1924, p. 2.
- 30 Arhiva Ministerului de Externe, *Dosare speciale*, vol. 69, f. 376.
- 31 *Ibidem*, f. 376.
- 32 *Ibidem*, f. 221.
- 33 *Ibidem*, vol. 70, f. 78, 80.
- 34 *Ibidem*, f. 149.
- 35 *Ibidem*, f. 187.
- 36 *Ibidem*, f. 104.
- 37 *Ibidem*, f. 211.
- 38 *Ibidem*, f. 272.
- 39 *Ibidem*, f. 227.
- 40 *Ibidem*, f. 229.
- 41 *Ibidem*, f. 352.
- 42 *Ibidem*, vol.71, f. 112.
- 43 *Ibidem*, f. 257.
- 44 *Ibidem*, f. 13.
- 45 *Ibidem*, f. 38.
- 46 *Ibidem*, f. 124. Demetru Bălănescu, supus sârb, cu domiciliu în Bela Crkva, decedat la 8 mai 1924, a prevăzut prin testament donarea averii sale fie către Societatea Culturală "ASTRA", din Sibiu, fie Mitropoliei Ortodoxe Române din Sibiu, în scopul acordării de burse tinerilor ortodocși români supuși sârbi, care urmau să studieze în cadrul școlilor medii, superioare, comerciale sau la academiile agricole. ASTRA a cedat fondurile acestei fundații Mitropoliei Ortodoxe Române din Sibiu.
- 47 *Ibidem*, f. 273.
- 48 *Ibidem*, f. 310.
- 49 *Ibidem*, f, 318.
- 50 *Ibidem*, f. 309.
- 51 *Ibidem*, f. 311.
- 52 *Ibidem*, vol. 76, f. 37.
- 53 *Ibidem*, vol. 7, f. 207.
- 54 *Ibidem*. f. 357.
- 55 *Ibidem*, vol. 72, f. 23.
- 56 *Ibidem*, f. 24.
- 57 *Ibidem*, f. 30.
- 58 *Ibidem*, f. 63.
- 59 *Ibidem*, f. 74.
- 60 *Ibidem*, f. 82.

- 61 *Ibidem*, f. 207.
62 *Ibidem*, vol. 73, f. 13.
63 *Ibidem*, f. 14.
64 *Ibidem*, f. 64.
65 *Ibidem*, f. 30.
66 *Ibidem*, f. 31.
67 *Ibidem*, f. 33.
68 *Ibidem*, f. 4.
69 *Ibidem*, vol. 72, f. 23.

ROMANIAN - SERBIAN CHURCH RELATIONS BETWEEN 1919 AND 1929

S u m m a r y

The papers deals with the problems of the Romanian Orthodox Church in the Serbian Banat, those of the Serbia Orthodox Church in Romanian Banat ad the situation of the Romanian Orthodox Church from Yugoslavian Macedonia.

Those problems were for the most part determined by the dividing of the Banat, according to the Paris peace treaty, between Romania and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The author surveys different diplomatic contacts and agreements between the two countries concerned with the church matters.